

FOCUS 3

Eines per a la
qualitat universitària

AQU CATALUNYA

TITULACIONS AMB MODALITAT D'ENSENYAMENT NO PRESENCIAL O SEMIPRESENCIAL: DISSENY, IMPLANTACIÓ I AVALUACIÓ

AQU CATALUNYA

TITULACIONS AMB MODALITAT D'ENSENYAMENT NO PRESENCIAL O SEMIPRESENCIAL: DISSENY, IMPLANTACIÓ I AVALUACIÓ

Barcelona, 2023

© Autor: Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya, 2023
C. d'Enric Granados, 33
08007 Barcelona

Elaboració: Josep Maria Duart Montoliu, Albert Basart Capmany
Amb la col·laboració de: Josep Manel Torres Solà

Primera edició: juliol de 2023

El contingut d'aquest document està subjecte a la llicència d'[Oferiment al Domini Públic \(CC0 1.0 Universal\)](#) de Creative Commons. Es permet copiar, modificar, distribuir l'obra i fer-ne comunicació pública, fins i tot amb finalitat comercial, sense demanar cap mena de permís.

CONTINGUT

INTRODUCCIÓ	7
La docència d'emergència: aprenentatges, transformacions i reptes.....	7
L'assegurament de la qualitat	8
LES MODALITATS D'ENSENYAMENT	10
La formulació de les modalitats.....	10
Els reptes de la modalitat semipresencial o híbrida.....	11
ORIENTACIONS PER AL DISSENY, LA IMPLANTACIÓ I L'AVALUACIÓ DE LES MODALITATS NO PRESENCIAL I SEMIPRESENCIAL.....	13
L'estratègia i les polítiques institucionals.....	13
Els sistemes interns de garantia de la qualitat (SIGQ).....	14
L'elecció i la justificació de la modalitat	14
El perfil d'aprenentatge de la titulació	15
El desplegament del pla d'estudis.	16
L'aprenentatge i l'ensenyament centrats en l'estudiant.	17
Els recursos d'aprenentatge.	17
L'atenció de les necessitats educatives i tecnològiques de l'estudiantat.....	18
El disseny dels sistemes i procediments per a l'avaluació i la certificació dels aprenentatges	19
El perfil del professorat i del personal de suport, i el seu desenvolupament professional	19
El campus virtual que permet el desenvolupament de l'activitat formativa.....	21
La dinamització de la informació sobre les titulacions.	22
Els resultats acadèmics.....	22
CONSIDERACIONS FINALS	24
DOCUMENTS DE REFERÈNCIA	25

INTRODUCCIÓ

El sistema universitari català (SUC), com els altres sistemes universitaris del nostre entorn i del món, ha afrontat **reptes i transformacions** rellevants al llarg de les dues darreres dècades com a resultat de la **incorporació i de l'ús de la tecnologia, en particular Internet, en tots els processos administratius i educatius de les institucions d'educació superior**. Aquests reptes i transformacions es produeixen de manera simultània amb els canvis que la societat catalana ha experimentat pel que fa a l'ús quotidià d'Internet en la vida personal, social i professional de les persones.

L'ús de les tecnologies digitals de la informació i de la comunicació en els processos d'ensenyament i aprenentatge ha esdevingut habitual en la majoria de titulacions que imparteixen els centres d'educació superior catalans. Les institucions d'educació superior han invertit en la implantació d'**entorns virtuals d'aprenentatge**, anomenats «campus virtuals», que han permès a l'estudiantat l'accés, per exemple, a la planificació de les titulacions i les assignatures, als recursos d'aprenentatge específics de l'assignatura, als processos d'avaluació i, en particular, a la comunicació directa amb el professorat i amb els companys i companyes d'aula i/o titulació. L'esforç dut a terme per les institucions d'educació superior per crear i posar a la disposició de la comunitat educativa aquests entorns virtuals d'aprenentatge, i també les activitats docents i d'aprenentatge que s'hi desenvolupen, ha estat sovint el resultat d'una **planificació estratègica** motivada per l'evolució de l'acceptació i l'ús de les tecnologies digitals per part de la societat. Les institucions d'educació superior no tan sols han invertit al llarg dels anys en l'adquisició, el manteniment i l'actualització de sistemes tecnològics que han transformat els campus universitaris, sinó que, a més, han esmerçat temps i recursos en la transformació dels seus serveis administratius, en el fet de facilitar i promoure l'accés als recursos d'aprenentatge a través de la transformació dels serveis bibliotecaris o CRAI i, sobretot, en la formació i capacitatció del professorat, del personal de serveis i de l'estudiantat per poder optimitzar l'ús educatiu de les tecnologies digitals.

Aquest document pretén oferir orientacions a les universitats, i també a les comissions d'avaluació, sobre com han d'afrontar el disseny, la implantació i l'avaluació dels ensenyaments no presencials.

La docència d'emergència: aprenentatges, transformacions i reptes

El SUC, a inicis del 2020, va afrontar la inesperada pandèmia de COVID-19, adoptant accions d'**emergència** per garantir la continuació de l'activitat formativa, gràcies a les inversions prèvies realitzades en tecnologies digitals i en capacitatció del professorat i del personal de serveis. L'impacte de la pandèmia en el SUC, com en els altres sistemes universitaris del món, ha comportat l'obertura de processos de **reflexió i autoavaluació** en les institucions

Focus 3. Eines per a la qualitat universitària

d'educació superior. Les lliçons apreses durant el període d'emergència docent i administrativa han canviat la visió del procés de transformació que s'estava duent a terme i han obert nous horitzons que cal abordar.

La pandèmia de COVID-19 va forçar les institucions d'educació superior a donar una resposta d'emergència davant d'una situació del tot inesperada, fent servir al màxim el potencial aconseguit amb les inversions en tecnologia i coneixement. Amb la lliçó apresada de tot el que es va esdevenir i de com s'hi va donar resposta, el SUC s'obre ara a un període de reflexió i d'assentament dels aprenentatges assolits. Les institucions d'educació superior s'han obert a **noves modalitats docents i d'aprenentatge**, a noves formes d'avaluar els aprenentatges i a noves formes de comunicació i relació amb l'estudiantat. El procés de transformació de la docència i de l'aprenentatge a partir de l'ús educatiu de les tecnologies digitals, que es concreta en diferents modalitats d'aprenentatge, és un fet que cal seguir i avaluar de manera adequada per garantir-ne la qualitat.

L'assegurament de la qualitat

Igual que en altres sistemes universitaris, els sistemes interns i externs d'assegurament de la qualitat a Catalunya tampoc no queden al marge d'aquest context de transformació, de tal manera que tant els centres docents com l'Agència han hagut d'adaptar necessàriament a aquesta realitat les metodologies i els processos d'avaluació a què els centres universitaris i les titulacions s'han de sotmetre periòdicament.

Prenent com a referència principal els Estàndards i directrius per a l'assegurament de la qualitat en l'Espai europeu d'educació superior (ESG),¹ la publicació de directrius més específiques a escala internacional, com per exemple les «Considerations for quality assurance of e-learning provision»² d'ENQA, ha facilitat l'adopció de criteris per a la seva implantació i avaluació, i ha servit com a referència per a l'elaboració d'aquest document.

Les universitats catalanes i AQU Catalunya es troben amb la necessitat de valorar la qualitat de programes formatius que adopten modalitats no presencials o semipresencials, principalment en processos de:

- > **Verificació** de titulacions que «neixen» amb graus elevats de no presencialitat o totalment a distància.
- > **Modificació** de titulacions que es transformen per incorporar modalitats no presencials o semipresencials.
- > **Acreditació** de titulacions que han dut a la pràctica la implantació d'aquestes

¹ EHEA Ministerial Conference, [Estàndards i directrius per a l'assegurament de la qualitat en l'Espai europeu d'educació superior \(ESG\)](#) (ENQA, 15 maig 2015).

² Esther Huertas et al., [«Considerations for quality assurance of e-learning provision»](#), *ENQA Occasional Papers*, núm. 26 (2018): 27.

Focus 3. Eines per a la qualitat universitària

modalitats.

- > **Acreditació institucional** de centres que han apostat per l'estratègia de l'ensenyament no presencial i ofereixen titulacions amb les modalitats esmentades.

Òbviament, l'avaluació de titulacions que ofereixen modalitats d'ensenyament no presencial o semipresencial, en tots els processos esmentats, està subjecta al marc i als criteris que es defineixen a les diferents guies d'avaluació per al conjunt de totes les titulacions oficials. No obstant això, cal tenir en compte algunes consideracions prèvies quan s'afronten aquestes avaluacions:

- > A **escala institucional**, l'abordatge de l'avaluació ha de prendre en consideració la naturalesa de la universitat (si és una universitat en línia o una universitat presencial o «tradicional»).
- > A **escala de programa** (titulació), l'abordatge de l'avaluació ha de prendre en consideració l'àmbit de coneixement. Per exemple, si pertany a una disciplina que requereix habilitats especials de tipus relacional, creatives o pràctiques. També cal considerar si es tracta d'un àmbit regulat o no (seria el cas de determinades titulacions de Ciències de la Salut, d'Educació, d'Enginyeries o de Ciències Jurídiques), per l'impacte que tenen les normatives específiques que els són d'aplicació.
- > A **escala de matèria o assignatura**, l'abordatge de l'avaluació ha de prendre en consideració les seves tipologies o característiques, en funció de si són més pràctiques o més teòriques, si tenen un component instrumental o si requereixen recursos materials determinats.
- > Finalment, a una escala més concreta, l'abordatge de l'avaluació ha de tenir en compte la naturalesa i la complexitat dels **resultats d'aprenentatge** que es proposen. En aquest sentit, cal tenir especialment ben definida l'estratègia i el model (concretat en recursos i metodologies docents, activitats d'aprenentatge i sistemes d'avaluació no presencials) per desenvolupar i avaluar en l'estudiantat coneixements, habilitats i competències³ complexos en un entorn de no presencialitat.

³ Vegeu el model KSC (*knowledge, skills, competences*) emprat en el [Marc català de qualificacions per a l'educació superior](#) (AQU Catalunya, 2019) i en el document [El perfil de les titulacions](#) (AQU Catalunya, 2022) de la col·lecció «Focus. Eines per a la qualitat universitària».

LES MODALITATS D'ENSENYAMENT

La formulació de les modalitats

L'existència de la modalitat d'ensenyament **a distància** en l'entorn de l'educació superior, complementària o substitutiva de la modalitat presencial, és una realitat des de fa més d'un segle.^{4,5} En els seus orígens, la modalitat a distància es considerava únicament per a les persones que no podien accedir als llocs físics de formació per raons diverses, com ara la llunyania (distància). A aquest estudiantat se li oferien els continguts dels programes en diferents formats físics que s'enviaven al seu lloc de residència. Les tecnologies de comunicació que apareixen al llarg del segle xx —la ràdio, primer, i la televisió, posteriorment— amplien l'abast i l'accés a l'educació a distància. Però no és fins a finals del segle xx, amb l'aparició d'Internet i la creació de la **Universitat Oberta de Catalunya (UOC)** com a primera universitat del món totalment **en línia** (o sense distàncies, com deia el seu primer eslògan), que s'obre una nova era per a la formació universitària arreu del món.

Internet, o el que hem convingut a anomenar **tecnologies digitals**, ha permès la transformació de la modalitat a distància en **modalitat no presencial, virtual o en línia**, alhora que fa possible la **modalitat semipresencial o híbrida**. Aquestes modalitats es construeixen a partir de les premisses següents, que permeten l'ús (en diferents graus d'intensitat) de les tecnologies digitals en educació superior:

- > **L'ús més o menys intensiu d'entorns digitals** d'aprenentatge que faciliten l'ensenyament, l'accés a la informació i als recursos d'aprenentatge, així com la comunicació multidireccional i continuada.
- > La **coincidència física o no** en un mateix espai entre el professorat i l'estudiantat (presència o no presència).

Sota aquestes premisses, les titulacions universitàries de grau i màster es classifiquen en una categoria anomenada «modalitat d'ensenyament». El grau de **presencialitat** determina la modalitat d'ensenyament d'una titulació, que pot ser:

- > **Presencial**: professorat i estudiants comparteixen i interactuen en un mateix espai físic en què es desenvolupa el procés d'ensenyament-aprenentatge, com poden ser, entre d'altres, aules d'un centre docent, laboratoris, tallers, hospitals universitaris o un espai en què es realitzin pràctiques.
- > **No presencial (virtual)**: professorat i estudiants desenvolupen el procés d'ensenyament-aprenentatge i interactuen (de manera síncrona i/o asíncrona) sense coincidir físicament en un centre docent o en qualsevol altre espai físic on aquest

⁴ Desmond Keegan, *Foundations of distance education* (Londres; Nova York: Routledge, 1996).

⁵ Börje Holmberg, *Theory and practice of distance education*, 2a ed. (Londres; Nova York: Routledge, 1995).

Focus 3. Eines per a la qualitat universitària

procés tingui lloc.

- > **Semipresencial (híbrida):** professorat i estudiants interactuen i combinen diferents moments de presència i de no presència física de manera coherent i integrada durant el procés d'ensenyament-aprenentatge.

A l'hora de precisar un grau determinat de presencialitat, cal tenir en compte que aquest s'aplica sobre les hores de **docència**, que en el context d'aquest document s'utilitza per fer referència a les activitats d'aprenentatge dirigides i d'avaluació —classes lectives (teòriques o pràctiques), seminaris, pràctiques acadèmiques a l'aula, etc.— en les quals hi ha una interacció entre professorat i estudiantat. La docència es contraposa a les activitats no dirigides —treball autònom de l'estudiant: hores d'estudi, hores per a la preparació d'exàmens o de treballs, etc. És important, per tant, no confondre les hores de treball autònom amb la no presencialitat a l'hora de determinar el grau de presencialitat i d'identificar la modalitat d'ensenyament d'una titulació.

L'experiència actual ens mostra, però, que difícilment podrem seguir de manera estricta les tres modalitats de formació definides. El motiu és que les institucions d'educació superior faciliten a l'estudiant que segueix programes presencials l'accés a entorns virtuals d'aprenentatge, que permeten la comunicació no presencial entre professorat i estudiant, i l'accés autònom als recursos d'aprenentatge; mentre que l'estudiant que segueix programes no presencials sovint ha de realitzar pràctiques, avaluacions o defenses de treballs finals de manera presencial. Aquí rau la complexitat de definir i delimitar cadascuna de les modalitats exposades, o de classificar una determinada titulació en una de les modalitats definides.

Malgrat això, podem convenir que la modalitat presencial i la no presencial són les més fàcilment objectivables, tenint en compte que en un programa presencial hi poden haver moments puntuals de no presència sense que això qüestionï la modalitat, i el mateix amb els programes no presencials. Això fa que el repte estigui en la definició de la modalitat semipresencial o híbrida.

Els reptes de la modalitat semipresencial o híbrida

La modalitat **híbrida** es defineix a partir de la justificació de les raons pedagògiques per les quals es decideixen moments de presència i de no presència de l'estudiantat en l'ensenyament d'un programa. La modalitat híbrida va més enllà de la simple concatenació de moments presencials i no presencials; ha de procurar la creació d'un **contínuum d'ensenyament**,⁶ **coherent i integrat** de manera curricular entre els diferents moments de sincronia i d'asincronia, a partir de la construcció de les activitats d'aprenentatge i d'avaluació que l'estudiantat ha de dur a terme. La creació d'aquest contínuum és el

⁶ Luz Adriana Osorio-Gómez i Josep M. Duart, «[Interaction Analysis in Hybrid Learning Environment](#)», *Comunicar*, núm. 37 (1 octubre 2011): 65-72.

Focus 3. Eines per a la qualitat universitària

principal repte de la modalitat híbrida.

La definició i la implantació de la modalitat híbrida d'un programa han de venir determinades com a mínim pels factors següents:

- > La **justificació pedagògica** de la inclusió de moments de no presència.
- > Les **característiques de l'estudiant** a qui s'adreça el programa, tenint en compte de manera particular la seva competència digital.
- > El **sistema d'acompanyament de l'estudiant**, en particular en els moments de no presència.
- > El **sistema d'avaluació d'aprenentatges**, coherent amb la modalitat i que integri les competències treballades en els moments de no presència.
- > L'**àmbit disciplinari** del programa i la possibilitat de dur a terme ensenyament no presencial.
- > La **capacitació del professorat** per a l'ensenyament no presencial.
- > Els **serveis tecnològics** oferts per la institució d'educació superior que garanteixin l'ensenyament no presencial i l'accés als recursos d'aprenentatge.

Actualment, hi ha una demanda a l'alça de programes en modalitat híbrida i virtual. La modalitat virtual és òptima per facilitar la formació al llarg de la vida a persones que treballen o que viuen en zones en què no hi ha oferta de formació presencial. La modalitat híbrida permet l'accés a la formació a persones que poden combinar la seva dedicació laboral amb períodes no intensius de formació presencial.

ORIENTACIONS PER AL DISSENY, LA IMPLANTACIÓ I L'AVALUACIÓ DE LES MODALITATS NO PRESENCIAL I SEMIPRESENCIAL

A continuació s'ofereixen orientacions i criteris sobre els elements que cal tenir en consideració quan s'emprèn la posada en funcionament de titulacions no presencials (virtuals) o semipresencials (híbrides), o quan s'inicia un procés de transformació de titulacions d'una modalitat a una altra.

L'estratègia i les polítiques institucionals

Les iniciatives i les estratègies adoptades per oferir ensenyaments no presencials o semipresencials han de formar part necessàriament de l'estratègia general de la institució, tant de la universitat com dels centres responsables de les titulacions que imparteixen o pretenen impartir les titulacions en aquestes modalitats.

L'estratègia institucional per a la formació no presencial, més o menys intensiva, s'ha de concretar en una política de centre derivada de l'estratègia institucional, aprovada formalment, explicitada públicament, i elaborada amb l'opinió dels principals grups d'interès de la institució. Aquesta política cal que es mantingui actualitzada per mitjà de l'anàlisi dels resultats de la implementació de la mateixa política i de les innovacions que constantment es produeixen en l'entorn de la tecnologia aplicada a l'educació i de les metodologies docents en modalitats no presencials o híbrides. A més, la institució i el centre han de poder demostrar que s'identifiquen els riscos associats a la política de formació semipresencial o no presencial, i que aquesta anàlisi de riscos es fa de manera periòdica.

En virtut d'aquesta política, la institució ha d'oferir un marc dins del qual els i les responsables acadèmics dels ensenyaments poden dissenyar els programes formatius i desenvolupar el procés d'ensenyament-aprenentatge en consonància amb l'estratègia, les polítiques i els recursos previstos per a la semipresencialitat o la no presencialitat. Aquest marc proporciona criteris generals sobre la definició dels objectius educatius dels moments de no presència, els models pedagògics, les estratègies d'innovació, l'avaluació de l'assoliment dels aprenentatges i la protecció de dades en entorns digitals, entre d'altres.

Per garantir la qualitat d'una modalitat d'ensenyament diferent de l'habitual en una institució o un centre, és necessari que hi hagi una estratègia institucional clara i assumida que prevegi la impartició d'aquesta modalitat. La nova o les noves modalitats d'ensenyament que una institució o un centre imparteixin han de quedar reflectides en els documents institucionals que estableixen les polítiques d'assegurament de la qualitat. La inclusió de les noves modalitats com a estratègia institucional ha de contenir, entre d'altres, plans d'implantació, suport, recursos educatius i tecnològics, i pressupost.

Com s'assenyala a continuació, els sistemes interns de garantia de la qualitat (SIGQ) dels

Focus 3. Eines per a la qualitat universitària

centres d'ensenyament superior juguen un paper central a l'hora d'assegurar l'establiment, l'actualització i l'anàlisi de riscos correctes d'aquesta política.

Els sistemes interns de garantia de la qualitat (SIGQ)

Tal com estableixen els Estàndards i directrius per a l'assegurament de la qualitat en l'Espai europeu d'educació superior (ESG),¹ les polítiques i els processos que configuren un SIGQ són els pilars principals d'un sistema institucional coherent d'assegurament de la qualitat.

En consonància amb l'adopció, per part dels centres, d'una estratègia i una política per a la formació no presencial, també es considera imprescindible que els processos i els procediments que donen forma al SIGQ es dissenyin o revisin i s'implementin de tal manera que es doni resposta a les necessitats de les modalitats d'impartició no presencials o semipresencials.

Per tant, les institucions i els centres que vulguin emprendre o hagin emprès la transformació de les seves titulacions a la no presencialitat cal que abordin:

- > L'actualització de la política i dels objectius de qualitat del centre.
- > L'adequació i la interrelació dels processos.
- > La necessitat o no de crear-ne de nous.
- > L'eficiència i la completesa d'aquests processos per aconseguir els seus objectius, a través de les etapes d'anàlisi i, si escau, de disseny i seguiment dels plans de millora del SIGQ.

El resultat d'aquesta adequació del SIGQ ha de permetre almenys:

- > L'assignació adequada de les responsabilitats derivades de la implantació de les modalitats d'ensenyament.
- > La disponibilitat d'informació qualitativa i quantitativa sobre, com a mínim, l'accés, el desenvolupament, la satisfacció i els resultats acadèmics de l'estudiantat, que permeti una anàlisi segmentada segons la modalitat d'ensenyament.
- > La garantia que l'estudiantat i la resta de grups d'interès que participen en les modalitats semipresencial i no presencial es troben representats en l'estructura orgànica del SIGQ i en el conjunt d'òrgans de representació.
- > La identificació i la gestió eficaç dels riscos per a la viabilitat de la titulació.

L'elecció i la justificació de la modalitat

Tal com s'assenyala a l'apartat «[L'estratègia i les polítiques institucionals](#)», a l'hora de prendre una decisió sobre la modalitat d'ensenyament més idònia, cal tenir en compte l'estratègia institucional de la formació no presencial, així com les polítiques, els criteris i el plantejament de la institució sobre el seu model educatiu.

Focus 3. Eines per a la qualitat universitària

Al mateix temps, la decisió s'ha de basar en els processos establerts en el SIGQ, de tal manera que s'asseguri que el procés de disseny i/o de revisió del programa formatiu es troba fonamentat (en l'opinió dels grups d'interès, en l'anàlisi de dades i indicadors, etc.) i té l'aprovació dels òrgans corresponents.

En aquest sentit, la modalitat escollida per a un programa formatiu s'ha de justificar atenent a la seva idoneïtat en funció d'un seguit d'elements, com són:

- > El perfil de l'estudiant (internacional, amb experiència professional prèvia, etc.).
- > L'existència de referents nacionals i/o internacionals que també s'imparteixin en les modalitats que es proposen.
- > La potencialitat i la tradició del centre o centres d'impartició pel que fa a la no presencialitat.
- > El valor afegit que aporta la implantació de la no presencialitat al disseny del programa formatiu i en l'adquisició dels resultats d'aprenentatge previstos.

Aquests aspectes són especialment rellevants en titulacions que donen accés a alguna professió regulada o que tenen un alt component pràctic i/o experimental.

En el cas de titulacions que s'ofereixen en més d'una modalitat, també és necessari justificar-ne la idoneïtat, basant-se en criteris pedagògics i/o d'accés i tenint en compte les principals diferències entre modalitats i els beneficis de la proposta.

El perfil d'aprenentatge de la titulació

Tal com es descriu al Focus 1 (*El perfil de les titulacions*),⁷ el perfil d'aprenentatge s'estableix sobre la base dels resultats d'aprenentatge de tot el programa d'estudis. I els resultats d'aprenentatge s'utilitzen com a declaracions que identifiquen el que l'estudiant podrà saber, entendre i/o ser capaç de fer si supera la titulació o una matèria o assignatura determinada, i enllacen directament amb una estratègia docent i d'avaluació que permeti a l'estudiant assolir-los.

Per tant, caldrà assegurar que les titulacions que s'imparteixen en modalitat semipresencial o no presencial tinguin ben definida l'estratègia i el model que permeti l'adquisició de coneixements, habilitats i competències complexos per part de l'estudiant en un entorn de no presencialitat, així com la seva avaluació.

Dit d'una altra manera, la formulació dels resultats d'aprenentatge ha de permetre visualitzar clarament que l'estudiant els podrà assolir per mitjà de les activitats formatives i els recursos docents i de suport que es posen a la seva disposició.

⁷ Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya, *El perfil de les titulacions: objectius de formació, perfil de graduació i resultats d'aprenentatge* (Barcelona: AQU Catalunya, 2022).

Focus 3. Eines per a la qualitat universitària

En el cas de titulacions que s'ofereixen en més d'una modalitat d'ensenyament, cal assegurar que l'estudiant podrà assolir el mateix perfil de formació amb independència de la modalitat escollida.

El desplegament del pla d'estudis

El pla d'estudis d'una titulació és la concreció d'una proposta formativa, i esdevé un compromís que la universitat pren envers la societat, mitjançant el qual es posa en marxa una oferta docent de qualitat que permet l'assoliment dels resultats d'aprenentatge assenyalats.

Les titulacions que s'imparteixin en modalitat d'ensenyament semipresencial o no presencial han de definir de manera detallada la modalitat o modalitats escollides, de manera que quedin clars i especificats els trets principals de la proposta formativa, així com el seu alineament amb el model educatiu institucional en què es fonamenta.

A les titulacions no presencials o virtuals, cal definir i informar clarament de les raons que justifiquen el grau de presencialitat —és a dir, si la titulació es desplega amb un 100% de no presencialitat o si es requereix la presència en determinats moments, com per exemple les pràctiques o els exàmens—, així com de la mida i les característiques dels grups d'estudiants —és a dir, si es preveu la configuració d'un sol grup o si s'adopta un model de grups i aules virtuals paral·leles coordinades i amb planificació docent única.

En el cas dels programes semipresencials o híbrids, cal definir i informar clarament de les raons que justifiquen el disseny curricular que integra els moments de presència i de no presència durant la impartició de la titulació, i de quina manera es duen a terme —és a dir, si es fa per matèries i/o assignatures o bé se situen moments de presència i de no presència en cada matèria i/o assignatura.

També és molt rellevant l'establiment de mètodes de coordinació horitzontal i vertical, amb indicació precisa de les mesures adoptades per a la coordinació del professorat mitjançant les tecnologies de la informació i la comunicació al llarg del curs.

En tot cas, a les titulacions que proposin implantar més d'una modalitat, l'estructura dels plans d'estudis ha de mantenir un seguit d'aspectes comuns que han de ser idèntics amb independència de cada modalitat. Aquests aspectes són:

- > El perfil de la titulació, que es concreta en els objectius formatius i els resultats d'aprenentatge formulats en coneixements, habilitats i competències, tant de la titulació com els associats a cada matèria.
- > L'estructura del pla d'estudis, formada per mòduls, matèries i assignatures, amb la seva denominació, el seu caràcter (bàsic, obligatori, optatiu, etc.) i els ECTS associats.

En el cas que s'estableixin diferències en el desplegament temporal de les matèries en funció de la modalitat, s'ha d'assegurar la coherència del procés d'ensenyament-

aprenentatge.

L'aprenentatge i l'ensenyament centrats en l'estudiant

La implementació de l'aprenentatge i l'ensenyament centrats en l'estudiant respecta i atén la diversitat de l'estudiantat i les seves necessitats, i permet camins d'aprenentatge flexibles.

Aquest principi pren una rellevància especial en el cas de la posada en marxa de modalitats amb diferents graus de no presencialitat. Com ja s'ha comentat, el perfil i les necessitats específiques de l'estudiantat és un dels elements decisoris a l'hora d'escollir una modalitat d'ensenyament.

En aquest sentit, el desplegament de les metodologies docents i activitats formatives en entorns no presencials o semipresencials ha de ser prou ampli i divers per permetre l'assoliment i l'avaluació en l'estudiant dels coneixements, habilitats i competències que ha de desenvolupar i assolir en el conjunt de matèries del pla d'estudis. Especialment en el cas de les titulacions amb modalitat semipresencial o híbrida, el disseny curricular ha d'optimitzar el potencial de cada modalitat —presencial i no presencial— d'acord amb les activitats d'aprenentatge proposades, la docència i el sistema d'acompanyament i d'avaluació dels aprenentatges.

En el cas de la modalitat no presencial, cal facilitar a l'estudiant la possibilitat de gaudir d'espais d'interacció social educativa, en particular en els moments de no presència. Igualment, el sistema d'acompanyament i de seguiment del professorat a l'estudiantat ha d'estar garantit. Cal proveir l'estudiant de les eines i els recursos necessaris per tal que pugui gaudir d'una experiència educativa completa, tant en els moments de presència de la modalitat com en els de no presència. Per això es fa necessari establir i concretar:

- Activitats d'aprenentatge grupals i de col·laboració, facilitant els recursos adequats per al seu desenvolupament en els entorns virtuals d'aprenentatge (fòrums, xats, espais de reunió virtual, etc.) per evitar l'aïllament i el sentiment de soledat.
- Sistemes d'avaluació que incloguin les activitats d'aprenentatge i els aprenentatges desenvolupats de forma grupal i col·laborativa en moments de no presència.

Els recursos d'aprenentatge

El disseny, l'elaboració i l'ús dels recursos educatius són elements clau de qualsevol proposta formativa.

En entorns de no presència física, aquests recursos han de ser accessibles i didàctics, i han d'aportar allò que l'estudiant necessita saber per treure'n el profit educatiu que s'espera. Per això, cal garantir una correcta selecció i definició dels recursos d'aprenentatge, i fer que sigui adequada als objectius d'aprenentatge i als crèdits ECTS de la matèria.

Focus 3. Eines per a la qualitat universitària

Cal un suport tecnològic i institucional per a l'elaboració dels recursos, per a la seva millora continuada i per a la garantia de la seva qualitat. En aquest sentit, també es fa necessària la disponibilitat i l'ús de recursos documentals per a la formació no presencial i fonts de referència específics de la disciplina. Per això, cal disposar d'una política clara sobre el desenvolupament dels recursos d'aprenentatge propis per a les modalitats no presencial i semipresencial, així com sobre la disponibilitat i l'ús de recursos documentals i fonts de referència específics de la disciplina ja existents.

S'espera que aquests recursos es revisin i s'actualitzin periòdicament, per assegurar que responen als objectius formatius del programa.

L'atenció de les necessitats educatives i tecnològiques de l'estudiantat

L'atenció de les necessitats de l'estudiantat de titulacions que s'imparteixen en modalitat semipresencial o no presencial és un aspecte fonamental per garantir un procés d'ensenyament-aprenentatge satisfactori.

En aquest sentit, és necessari facilitar un sistema integrat que garanteixi el suport continuat a l'estudiant i monitoritzi la seva trajectòria acadèmica. El sistema ha d'estar adaptat a la modalitat d'ensenyament, i disponible durant el període d'aprenentatge.

Aquest suport ha d'oferir una tutoria continuada per resoldre situacions extraacadèmiques relacionades amb les aptituds personals per a l'estudi autònom i amb la tecnologia digital utilitzada en el programa, i també situacions acadèmiques relacionades amb el seguiment de les activitats formatives i el sistema d'avaluació dels aprenentatges. En la definició d'aquest suport, cal que es prengui en consideració la diversitat de perfils de l'estudiantat pròpia d'aquestes modalitats, així com l'atenció d'estudiants amb necessitats educatives especials. També cal assegurar que les exigències tecnològiques que es demanin per seguir els estudis no esdevinguin una trava per a estudiants amb pocs recursos econòmics.

Atesa la importància dels mecanismes de suport i orientació, aquests mecanismes han de formar part de la política i l'estratègia de la institució, i poden estar formalitzats en un pla d'acció tutorial o similar.

Els mecanismes de tutorització i seguiment de l'estudiantat haurien d'incloure, com a mínim:

- > Les funcions del professorat tutor.
- > El procediment a seguir i els criteris a aplicar que permetin dur a terme un seguiment de la participació i la interacció no presencial de cada estudiant en les matèries, les assignatures, els fòrums de debat i la resta d'activitats acadèmiques proposades.
- > La periodicitat amb què el professorat tutor ha de contactar amb l'estudiant i, en

Focus 3. Eines per a la qualitat universitària

particular, en quins casos s'activen les alarmes (per exemple, quan l'estudiant ha de completar tasques).

- > El temps màxim de resposta a les consultes que l'estudiant dirigeix al professorat tutor o als serveis d'orientació.
- > En el cas de matricular estudiants procedents de països amb una zona horària diferent, les mesures adoptades per garantir els serveis de tutorització i seguiment.

El disseny dels sistemes i procediments per a l'avaluació i la certificació dels aprenentatges

Els procediments d'avaluació i certificació dels aprenentatges formen part essencial d'un model educatiu, i han de mantenir una coherència amb la modalitat d'ensenyament, en aquest cas integrant estratègies d'avaluació pròpies i adequades per a moments de presència i de no presència.

Per garantir els procediments d'avaluació en les modalitats no presencial i semipresencial, cal definir un sistema que faciliti mecanismes de seguiment dels aprenentatges i la retroacció educativa (*feedback*), i que garanteixi la disponibilitat i persistència de les evidències d'avaluació i el seguiment de l'estudiant, tant en els moments de presència com en els de no presència.

Cal que aquest sistema integrat d'avaluació dels aprenentatges prevegi l'explicitació a l'estudiantat del model d'avaluació, tant per a les activitats realitzades en moments de presència com de no presència. La definició del sistema d'avaluació dels aprenentatges permet la incorporació de noves metodologies i de dinàmiques d'innovació educativa.

És clar que els sistemes d'avaluació dels aprenentatges per a les modalitats virtual i híbrida no es poden sustentar únicament en la presencialitat o en l'avaluació d'allò que s'ha produït en moments de presència. Cal establir mecanismes per garantir l'avaluació de les activitats d'aprenentatge desenvolupades en moments de no presència, ja siguin individuals o grupals. També s'han d'establir els mecanismes de retroacció necessaris (canals de comunicació, temps de resposta, etc.) per garantir la comprensió i el reconeixement dels aprenentatges per part de l'estudiantat.

La introducció de pautes que evitin el plagi i assegurin la integritat acadèmica del procés d'avaluació és fonamental per certificar l'assoliment dels resultats d'aprenentatge i garantir la qualitat del programa.

El perfil del professorat i del personal de suport, i el seu desenvolupament professional

El professorat, i també el personal de suport i de gestió, ha de disposar, més enllà de les qualificacions pròpies dels ensenyaments universitaris, de les competències i el coneixement necessaris per a l'ensenyament i per al suport en les modalitats diferents de la

Focus 3. Eines per a la qualitat universitària

presencial. L'experiència docent en aquestes modalitats, així com l'ús docent de les tecnologies digitals, és un valor a tenir en compte, però es fa necessari que el professorat disposi d'una formació que posi les bases educatives d'aquestes modalitats, per garantir la qualitat de la titulació.

La impartició de la docència en entorns digitals i en moments de no presència requereix unes habilitats comunicacionals i tecnològiques diferents de les utilitzades habitualment pel professorat en entorns presencials. No es tracta simplement de «fer el mateix» usant la tecnologia. Cal valorar quines són les millors estratègies comunicatives i didàctiques en aquest nou entorn, que permetran assolir els resultats d'aprenentatge establerts en el programa.

Per això, les institucions han de formar el seu personal acadèmic i de suport en el desenvolupament de les seves tasques en les modalitats implementades. És necessari un programa de formació i de suport al professorat que actuï com a docent en els programes amb modalitat no presencial i semipresencial, on s'abordin, entre d'altres, aspectes relacionats amb les tecnologies per als ensenyaments a distància, el model pedagògic i la innovació docent. L'actualització permanent en aquests aspectes ha de permetre incorporar innovacions metodològiques a la docència.

Pel que fa al professorat, les titulacions que s'imparteixin en modalitat d'ensenyament semipresencial o no presencial han de tenir clarament definits aspectes com ara els següents:

- > Estructura, perfil i rol del personal acadèmic que participa en la docència de la titulació.
- > Perfil del professorat —en termes de categoria, acreditació, àmbit de coneixement— que dissenya i coordina la titulació. Aquest professorat, com en el conjunt de titulacions del sistema universitari, ha de pertànyer al cos de professorat propi (estable) del centre, estar en possessió del títol de doctor/a i disposar de l'acreditació d'alguna agència avaluadora. També ha de tenir experiència docent i investigadora en la disciplina i en la modalitat o modalitats d'ensenyament.
- > Manera de computar la dedicació del professorat en aquestes modalitats, amb l'objectiu de valorar l'adequació dels recursos humans necessaris per al seu desenvolupament correcte i el reconeixement de la dedicació docent.
- > Disponibilitat d'una gestió acadèmica adaptada a la impartició de titulacions semipresencials i no presencials.

Des d'un punt de vista institucional, s'ha de garantir que el professorat disposa d'infraestructures de suport docent i tecnològic en tot moment, i que les titulacions tenen el personal de suport a la docència suficient i amb experiència en entorns d'ensenyament no presencial.

El campus virtual que permet el desenvolupament de l'activitat formativa

Les institucions d'ensenyament superior s'han d'assegurar que disposen dels sistemes tecnològics que facin possible les diferents tipologies d'interrelació entre professorat i estudiantat en entorns de no presència, i han de garantir l'òptim funcionament dels serveis tecnològics, l'atenció remota, els criteris d'escalabilitat de grups, etc.

La implantació del campus virtual i la resta de recursos i serveis digitals que es preveuen fer servir en la docència en titulacions que s'imparteixin en modalitat d'ensenyament no presencial o semipresencial s'ha d'efectuar tenint en compte aspectes com ara els següents:

- > Els referents tecnològics de la plataforma. L'elecció de l'opció tecnològica s'ha de basar en referents d'altres aplicacions o programaris. D'altra banda, s'ha de tenir en compte si el sistema o la plataforma que s'ha escollit disposa d'alguna certificació reconeguda.
- > La idoneïtat/funcionalitat del programari amb relació a les necessitats de la docència no presencial.
- > Els mecanismes pels quals s'ha assegurat la usabilitat del programari i l'accessibilitat de l'estudiantat amb necessitats educatives especials. La infraestructura tecnològica ha d'estar testada suficientment abans del seu ús.
- > La robustesa del programari. Com a indicadors d'aquest criteri es poden considerar el nombre de connexions simultànies que aguanta el sistema i, en especial, els tests funcionals, d'integritat i de càrregues que assegurin la integritat i persistència de la informació (en especial, de la que permet mantenir una traçabilitat de les evidències per a l'avaluació de l'estudiantat).
- > El compromís de disponibilitat de l'aplicació i les mesures per aconseguir-lo (duplicitats, sistemes de redundància, sistemes de control, etc.).

A més a més, les institucions o els centres que imparteixin titulacions no presencials o semipresencials han de disposar d'un pla de seguretat de la informació que inclogui:

- > Mesures de seguretat electrònica (persones usuàries, encriptació, sistemes de còpies de seguretat) per assegurar la validesa i la integritat de la informació.
- > Un sistema centralitzat que proporcioni suport a la creació i el manteniment de la infraestructura per a l'ensenyament a distància o semipresencial.
- > La garantia de l'accés de l'estudiantat als recursos i materials d'aprenentatge (per exemple, a biblioteques en línia), i també la disponibilitat d'informació sobre com es poden fer servir aquests recursos.
- > Els mecanismes utilitzats per garantir la identitat de l'estudiantat i prevenir el frau, els accessos no autoritzats, els atacs de denegació del servei, etc.

Focus 3. Eines per a la qualitat universitària

- > Els recursos humans de suport i manteniment de sistemes i plataformes, les funcions i l'explicitació de si s'ofereix atenció 24 hores al dia, 365 dies a l'any.
- > Els acords o contractes de servei en el cas que el sistema o la plataforma s'hagi externalitzat.

La dinamització de la informació sobre les titulacions

Es fa necessària la provisió d'informació pública relativa a les necessitats acadèmiques i tècniques amb què es trobarà l'estudiant que opta a matricular-se o està matriculat en titulacions semipresencials o no presencials. Cal exposar clarament el sistema de docència, de tutoria, d'acompanyament, d'accés als materials d'aprenentatge necessaris per al seguiment del programa, etc.

Les titulacions que s'imparteixin en modalitat semipresencial o no presencial han d'oferir informació a l'estudiant que opta a matricular-se sobre les principals característiques de la proposta formativa:

- > El grau de presencialitat requerit.
- > El model pedagògic i la càrrega de treball associada.
- > Els equipaments o el programari necessaris per dur a terme el procés d'aprenentatge no presencial.
- > Els materials i recursos educatius disponibles.
- > Els serveis i els punts d'atenció a l'estudiant.
- > El temps màxim de resposta a les consultes.
- > Altres informacions que es considerin rellevants per al seguiment del programa.

També cal explicitar clarament si l'estudiant ha de cursar de manera presencial algun mòdul/matèria/assignatura del pla d'estudis, incloses les pràctiques acadèmiques externes, i informar-lo d'aquesta necessitat de presencialitat.

En el cas de l'estudiantat ja matriculat, cal informar-lo sobre els mecanismes per a l'atenció de les seves necessitats, com ara situacions d'estudiants que es troben en diferents fusos horaris a l'hora d'atendre activitats síncrones, o situacions d'estudiants que desitgin canviar de modalitat durant el desenvolupament de la titulació.

Els resultats acadèmics

En el cas de les titulacions que s'imparteixen en modalitat no presencial, poden disposar d'indicadors propis d'aquesta modalitat.

En les modalitats d'ensenyament híbrida i virtual, cal establir sistemes de monitorització a través dels entorns digitals —*Learning Analytics*— que permetin la detecció de situacions de

Focus 3. Eines per a la qualitat universitària

risc i d'abandonament, per poder actuar-hi de manera preventiva. Igualment, cal tenir en consideració el perfil de l'estudiantat —si treballa, amb responsabilitats familiars, discapacitat, etc.— per definir els paràmetres dels resultats acadèmics esperats.

En el cas de les titulacions que s'imparteixen en més d'una modalitat, si els resultats acadèmics previstos o els resultats obtinguts —en el cas dels informes de seguiment i acreditació— presenten diferències entre modalitats, cal aportar una justificació sobre els motius d'aquests resultats; per exemple, relacionats amb el perfil d'estudiantat o amb la modalitat de matrícula —a temps complet o a temps parcial— majoritària en cada modalitat d'ensenyament.

CONSIDERACIONS FINALS

Com s'ha comentat en aquest document, l'aplicació i l'ús de la tecnologia en l'educació superior —especialment pel que fa a l'adopció d'entorns virtuals d'aprenentatge— i la implantació consegüent de modalitats docents i d'aprenentatge diferents de la tradicional o presencial són objecte de debat actual i recurrent en els sistemes universitaris d'arreu. Com en altres àmbits de la societat, les possibilitats de comunicació a través de la xarxa han obert noves perspectives en el món de l'educació superior, una transformació que s'ha accentuat durant el període de la pandèmia de COVID-19.

Les institucions d'ensenyament superior estan emprenent iniciatives per transformar les titulacions i adaptar-les a nous requeriments propis dels àmbits de coneixement, a noves demandes de la societat, i a nous públics en l'entorn local i internacional. Es tracta d'una transformació complexa i que requereix un esforç d'adaptació dels diversos estaments implicats en l'educació superior a aquest context en canvi constant.

Més enllà de definir les modalitats d'ensenyament i de construir un marc de referència comú per a la comprensió dels conceptes vinculats a la presencialitat i no presencialitat, l'assegurament de la qualitat dels ensenyaments virtuals o híbrids requereix integrar la perspectiva institucional i estratègica, la política de qualitat i els SIGQ dels centres, i els requisits metodològics, docents, tecnològics i d'acompanyament a estudiants i professorat necessaris per al disseny, la implantació i l'avaluació d'aquestes modalitats.

DOCUMENTS DE REFERÈNCIA

- > AGÈNCIA PER A LA QUALITAT DEL SISTEMA UNIVERSITARI DE CATALUNYA. [Marc català de qualificacions per a l'educació superior](#). Barcelona: AQU Catalunya, 2019.
- > AGÈNCIA PER A LA QUALITAT DEL SISTEMA UNIVERSITARI DE CATALUNYA. [El perfil de les titulacions: objectius de formació, perfil de graduació i resultats d'aprenentatge](#). Barcelona: AQU Catalunya, 2022.
- > EHEA MINISTERIAL CONFERENCE. [Estàndards i directrius per a l'assegurament de la qualitat en l'Espai europeu d'educació superior \(ESG\)](#). ENQA, 15 maig 2015.
- > FOERSTER, Martin, et al. *Framework for the Quality Assurance of e-Assessment* (març 2019).
- > HOLMBERG, Börje. *Theory and practice of distance education* (2a ed.). Londres; Nova York: Routledge, 1995.
- > HUERTAS, Esther, et al. «[Considerations for quality assurance of e-learning provision](#)». A: *ENQA Occasional Papers*, núm. 26 (2018): 27.
- > KEEGAN, Desmond. *Foundations of distance education*. Londres; Nova York: Routledge, 1996.
- > OSORIO-GÓMEZ, Luz Adriana; DUART, Josep M. «[Interaction Analysis in Hybrid Learning Environment](#)». A: *Comunicar*, núm. 37 (1 octubre 2011): 65-72.
- > RED ESPAÑOLA DE AGENCIAS DE CALIDAD UNIVERSITARIA. *Orientaciones para la elaboración y evaluación de títulos de grado y máster en enseñanza no presencial y semipresencial*. REACU, 2018.

Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya

Juliol de 2023 · METAQU-017-2023-CA

Web: www.aqu.cat · Twitter: [@aqucatalunya](https://twitter.com/aqucatalunya)